

О. Г. Волощук,
здобувач, Національний університет харчових технологій

ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Охарактеризовано сучасний стан виробництва продукції підприємствами олійно-жирової промисловості України. Визначено умови формування сировинної бази розвитку виробництва цієї продукції. Охарактеризовано стан попиту на основні види продукції підприємств олійно-жирової промисловості на внутрішньому ринку України. Визначено динаміку обсягу експорту та імпорту продукції олійно-жирової промисловості і характер їх впливу на формування економічної ефективності виробництва продукції.

The modern state of production of goods is described by the enterprises of oily-fatty industry of Ukraine. The terms of forming of source raw of materials of development of production of this goods are certain. The state of demand is described on the basic types of products of enterprises of oily-fatty industry at the internal market of Ukraine. The dynamics of volume of export and import of products of oily-fatty industry is certain and character of their influence on forming of economic efficiency of production of goods.

ВСТУП

Олійно-жирова промисловість України займає одне з провідних місць у складі харчової промисловості країни і згідно із Класифікатором видів економічної діяльності виділене у самостійну групу, до складу якої входять: а) виробництво неочищеної олії та жирів; б) виробництво рафінованої олії та жирів; в) виробництво маргарину. Однак в сучасних умовах, що визначаються вступом України до СОТ, динамічними змінами кон'юнктури на внутрішньому і зовнішніх ринках не тільки олійно-жирової продукції, а й насіння олійних культур, зростанням цін на енергоносії, воду, транспорт і інші матеріали, що формують собівартість цієї продукції, актуальним є питання визначення сучасних особливостей і умов формування економічної ефективності виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Виробництво олійно-жирової продукції підприємствами України характеризується суттєвими особливостями у порівнянні із виробництвом інших видів продукції, які суттєво впливають на формування його економічної ефективності. Дослідженню питань розвитку виробництва продукції підприємствами олійно-жирового комплексу України та окремих аспектів його економічної ефективності успішно займалися Блакита Г.В., Гаврилов В.М., Домяшенко Ю.В., Заїнчковський А.О., Карпенко А.В., Кухта В.Г., Лазня В.В., Нікітчин Д.І., Педяк І.С., Сегеда С.А. та ін. У роботах цих науковців визначаються роль підприємств олійно-жирового ком-

плексу в забезпеченні населення України продуктами харчування, їх економічні зв'язки із підприємствами інших видів діяльності, тенденції розвитку цих підприємств на різних етапах загального розвитку економіки України, основні фінансові результати їх діяльності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— охарактеризувати сучасний стан виробництва продукції підприємствами олійно-жирової промисловості України;

— визначити умови формування сировинної бази розвитку виробництва цієї продукції;

— охарактеризувати стан попиту на основні види продукції підприємств олійно-жирової промисловості на внутрішньому ринку України;

— визначити динаміку обсягу експорту та імпорту продукції олійно-жирової промисловості і характер їх впливу на формування економічної ефективності виробництва продукції.

РЕЗУЛЬТАТИ

Характеризуючи продукцію підприємств олійно-жирового комплексу України, слід зазначити, що на сучасному етапі основним її видом є рослинні олії та маргарин, які в загальному обсязі їх виробництва займали в 2008 році відповідно 80% та 15%. Інші 5% виробництва продукції цих підприємств приходились на майонез, мило туалетне та господарське і деякі інші види. При цьому в загальному обсязі виробництва рослинних олій 98% припадало на олію соняшникову і лише 2% — на олію соєву, ріпакову, льняну та рижієву [4, с. 72].

Враховуючи те, що в загальному обсязі виробництва 79% продукції припадає на соняшникову олію, можна без перебільшень визначити, що загальна економічна ефективність виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості України формується переважно на базі виробництва цього продукту. Обсяг виробництва основних видів продукції підприємств олійно-жирової промисловості в Україні характеризується тенденцією до постійного зростання. Так, у періоді, що розглядається виробництво олії соняшникової зросло на 61%, а маргаринової продукції — на 20%. В розрахунку на одну особу обсяг виробництва становив у 2008 році: олії соняшникової — 4,3 кг, маргаринової продукції — 0,6 кг. За дослідженням науковців, Україна належить до трійки лідерів-виробників соняшникової олії; її питома вага у світовому виробництві цього продукту становить 16% [1, с. 45].

Виробництво олійно-жирової продукції в Україні характеризується високим рівнем спеціалізації та концентрації підприємств-виробників, що створює сприятливі умови для формування високого рівня її економічної ефективності. Так, це виробництво здійснюється в сучасних умовах на 32 спеціалізованих підприємствах великої та середньої потужності, а також на спеціалізованих підприємствах малої потужності (олійницях) місцевого значення. Про сучасний рівень концентрації виробництва цієї продукції свідчать такі дані — в 2008 році на 32 спеціалізованих великих і середніх підприємствах було вироблено 78% вітчизняного виробництва рослинних олій, 90% — маргаринової продукції, 50% — майонезу. Динаміка виробництва олії соняшникової найбільш потужними виробниками України, що входять до Асоціації "Укроліяпром", за 2003—2008 лідерами у виробництві соняшникової олії в Україні на сучасному етапі є ТОВ "Комбінат Каргіл" (м. Донецьк), ВАТ "Кіровоградолія" (м. Кіровоград), ЗАТ "Запоріжський ОЖК" (м. Запоріжжя), ЗАТ "Пологівський ОЕЗ" (Запорізька обл.), ТОВ "Одеський ОЕЗ" (м. Одеса) та ЗАТ "Дніпропетровський ОЕЗ" (м. Дніпропетровськ), на яких сконцентровано зараз більш ніж половина вітчизняного випуску цього продукту. Саме ці підприємства і визначають на сучасному етапі основні умови формування економічної ефективності виробництва олійно-жирової продукції в Україні [7, с. 6].

Розглядаючи сучасний стан виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості України, слід розглянути характер її розміщення в розрізі окремих регіонів. Динаміка виробництва олії соняшникової за окремими регіонами України у 2003—2008 рр., найбільші обсяги виробництва олії соняшникової були в Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Одеській, Харківській, Дніпропетровській та Херсонській областях — в цих семи регіонах вироблялось більш ніж 80% загального обсягу цього продукту. В той же час, в Закарпатській, Волинській, Хмельницькій, Рівненській, Житомирській, Сумській і Чернігівській областях, а також у Автономній Республіці Крим це виробництво не розвинене зовсім або його обсяги є незначними.

1. Згідно із законом України "Про державну статистику" інформація конфіденційна.

В періоді, що розглядається, найбільш високі темпи розвитку виробництва олії соняшникової були при-

таманні Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській, Одеській та Дніпропетровській областям.

Виробництво продукції підприємствами олійно-жирової промисловості значною мірою залежить від розвитку її сировинної бази, в першу чергу — насіння олійних культур. Сировинний фактор активно впливає не тільки на обсяги виробництва цієї продукції, а й на рівень її собівартості, а відповідно і на рівень доходів і витрат.

Порівняно із іншими країнами світу Україна має надзвичайно сприятливі умови для вирощування соняшнику і деяких інших олійних культур, що забезпечує їх високий валовий збір сільгоспвиробниками. Загальний обсяг валового збору соняшника в Україні на сучасному етапі перевищує 5 млн т, що становить приблизно 15% загального світового його збору. Протягом останніх років цей показник мав тенденцію до постійного зростання, крім 2004 року, коли збір соняшнику суттєво знизився (до 3 млн т) внаслідок несприятливих погодних умов. Аналогічна тенденція була притаманна і показникові збору соняшнику на одну особу [3, с. 83].

В той же час слід зазначити, що валовий збір соняшника в Україні на сучасному етапі не дозволяє повністю задовольнити всі потреби в цій сировині: про це свідчить неповна завантаженість виробничих потужностей олійно-жирових промислових підприємств (за останні роки рівень цієї завантаженості не перевищував 85%), а також фактичні обсяги експорту насіння соняшнику, які неповною мірою задовольняють попит на нього на світових ринках.

Валовий збір олійних культур формується під впливом двох основних факторів: розміру посівних площ та урожайності цих сільськогосподарських культур.

Більш стабільними ці показники були притаманні сільськогосподарському виробництву сої в Україні. Хоча урожайність цієї культури коливалась по окремих роках від 12,2 до 14,5 ц/га (діапазон коливань становив в розглядаємому періоді 12%), показник розміру її посівних площ мав чітку тенденцію до стрімкого зростання. В період, що аналізується, розмір посівних площ сої зріс у 3,6 рази [2, с. 141].

Розгляд основних результатів сільськогосподарського виробництва олійних культур дозволяє зробити два основні висновки:

1. Промисловому виробництву олійно-жирової продукції притаманний високий ступінь сезонності внаслідок сезонного збору основної його сировини — олійних культур. Ця особливість викликає, з одного боку, суттєву нерівномірність у формуванні обсягу обігових активів виробників цієї продукції для сезонної закупівлі сировини і наступної її зберігання, а з другого, — значну нерівномірність у завантаженні виробничих потужностей промислових підприємств по окремих періодах року.

2. Виробництву олійно-жирової продукції промисловими підприємствами притаманні значні сировинні ризики. Ці ризики викликаються, з одного боку, нерівномірністю розміру посівних площ олійних культур по окремих роках (рішення про це сільськогосподарські виробники приймають самостійно під впливом низки економічних факторів), а з другого — значним коливанням урожайності цих культур під впливом погодних умов.

Ці особливості формування сировинної бази про-

мислових підприємств, що виробляють олійно-жирову продукцію, суттєво позначаються на формуванні її економічної ефективності.

Особливим фактором, що впливає на рівень ефективності виробництва олійно-жирової продукції, є характер розміщення основних промислових підприємств відносно основних центрів вирощування сільськогосподарських культур. Для характеристики цього фактору порівнюємо питому вагу окремих регіонів України у валовому зборі соняшнику та обсязі промислового виробництва олії соняшникової.

1. Згідно із законом України "Про державну статистику" інформація конфіденційна.

Результати проведеного порівняння показують, що в окремих регіонах України можливості сировинного забезпечення виробництва соняшникової олії використовуються далеко не в повному обсязі. Так, в Дніпропетровській області, де зосереджено 14,3% валового збору соняшнику, виробляється лише 8,5% олії соняшникової; в Луганській області ці показники становлять відповідно 7,1% та 3,7%; в Миколаївській області — 9,3% і 3,0%; в Полтавській області — 5,5% і 3,3%. Значно нижчими показники обсягів виробництва олії соняшникової у порівнянні із потенціалом сировинної бази спостерігались у Черкаській і Сумській областях, а також у Автономній Республіці Крим [2, с. 142].

В той же час підприємства окремих регіонів внаслідок дефіциту сировинної бази мають для виробництва олії соняшникової завозити відповідну сировину із інших регіонів України. Це стосується таких регіонів, як Донецька, Одеська, Харківська, Чернівецька області.

Відносна збалансованість показників питомої ваги у валовому зборі соняшнику та виробництві олії соняшникової спостерігається лише у Запорізькій, Кіровоградській та деяких інших областях.

Нерівномірність розміщення виробництва олії соняшникової відносно сировинної бази призводить до збільшення рівня транспортних витрат окремих виробників, що негативно позначається на формуванні економічної ефективності цього виробництва.

Основу виробництва соняшнику в Україні становлять сільськогосподарські підприємства, у тому числі фермерські господарства. Їх питома вага у виробництві соняшнику за 2003—2008 роки коливалася від 78% до 84%. Відповідно, виробництво цієї культури у господарствах населення становила в цьому періоді від 16% до 22%. Розглянемо, за якими напрямками здійснювалася реалізація насіння соняшнику сільськогосподарськими підприємствами України за останні роки. Прямий продаж сировини сільськогосподарськими виробниками промисловим підприємствам з вироблення соняшникової олії не набув в Україні помітної практики. Питома вага продажу цього насіння безпосередньо переробним підприємствам в періоді, що розглядається, не перевищувала 5%, хоча і характеризувалася тенденцією до певного зростання. Невисокою є і питома вага реалізації насіння соняшникового сільськогосподарськими підприємствами на ринку — у періоді, що розглядається, вона скоротилася з 16,9% у 2003 році до 9,6% у 2006 році [6].

Основну частку насіння соняшникового сільськогосподарські підприємства реалізують за іншими канала-

ми, зокрема зернотрейдером, які виступають посередниками в цьому процесі. В окремі роки ці зернотрейдери ввозили значні обсяги цього насіння за кордон, суттєво обмежуючи сировинну базу українських товаровиробників. Така практика теж негативно позначається на формуванні економічної ефективності виробництва олії соняшникової в Україні.

Продукція підприємств олійно-жирової промисловості України призначена перш за все для задоволення потреб внутрішнього ринку. Значну частку цієї продукції її виробники спрямовують на реалізацію населенню через роздрібну торговельну мережу.

Загальний обсяг роздрібної реалізації олійно-жирової продукції через мережу підприємств розвивається в Україні досить високими темпами. В періоді, що аналізується, цей показник збільшився у 2,2 рази і становив майже півмільярда гривень. Темпи цієї динаміки значно перевищували темпи нарощення обсягів виробництва основних видів продукції підприємств олійно-жирового комплексу України. Ще більш високими темпами зростав в цьому періоді обсяг роздрібної реалізації олійно-жирової продукції через мережу підприємств в розрахунку на одну особу — на кінець періоду, що аналізується, він становив 10,4 грн. Через мережу роздрібної торгівлі зараз забезпечується більш ніж 60% загального обсягу споживання олії соняшникової та інших рослинних жирів на одну особу. Високі темпи зростання роздрібної реалізації олійно-жирової продукції (при наявності стабільно високого попиту населення на неї) позитивно впливає на формування економічної ефективності виробництва цієї продукції вітчизняними товаровиробниками.

Формування економічної ефективності виробництва олійно-жирової продукції промисловими підприємствами України здійснюється під активним впливом на неї динаміки цін як споживчих (кінцевої реалізації цієї продукції), так і сільськогосподарських підприємств (основної сировини виробництва цієї продукції). Індекс цін реалізації насіння соняшникового сільгоспвиробниками за останні роки (у порівнянні з 2004 роком) мав тенденцію до певного зниження, хоча в цілому на продукцію сільськогосподарських підприємств ціни її реалізації зростали. Це мало позитивний вплив на формування економічної ефективності підприємств олійно-жирового комплексу.

Аналогічна цінова тенденція спостерігалася в цьому періоді і на споживчому ринку олії соняшникової — проти цін 2004 року їх рівень в наступні роки знижувався, хоча в цілому на споживчому ринку України індекс цін постійно зростав по окремих роках. В той же час така тенденція цін на споживчому ринку негативно відбивалася на формуванні економічної ефективності виробництва продукції підприємствами олійно-жирового комплексу, бо стримувала нарощення ними обсягів доходів з реалізації цієї продукції. Це можна побачити при порівнянні індексу цін виробників олії рослинної із цінами виробників промислової продукції в Україні в цілому.

Нарешті, серед умов формування економічної ефективності продукції виробників олійно-жирового комплексу слід розглянути і можливості її реалізації за кордон. У сучасних умовах експорт олійно-жирової про-

дукції Україною суттєво перевищує її імпорт. Експортний потенціал українських виробників олійно-жирової продукції за останні роки мав чітку тенденцію до збільшення (крім 2004 року, коли в Україні був значний неурожай насіння соняшникового). За своїми обсягами, експорт олійно-жирової продукції підприємствами України в декілька разів перевищував в періоді, що аналізується, імпорт цієї продукції до нашої країни.

Враховуючи на те що ціни на експортну продукцію значно перевищували за своїм рівнем ціни реалізації олійно-жирової продукції на внутрішньому ринку, нарощення її експорту позитивно позначається на формуванні доходів і прибутку від реалізації.

Розглядаючи показники імпорту олійно-жирової продукції в Україну, слід зазначити, що ця продукція, як правило, доповнює асортимент вітчизняних товаровиробників (олія оливкова, деякі види маргаринової продукції) і не становить помітної конкуренції промисловим підприємствам України, які займають превалюючу позицію на внутрішньому її ринку. Частка імпортованої олії рослинної в загальному обсязі реалізації цього продукту через роздрібну торгівлю становила в періоді, що розглядається, лише 5,8—7,1%, а інших жирів та маргарину — від 3,1% до 6,5%. Для порівняння слід зазначити, що частка імпортованих продовольчих товарів в загальному обсязі їх реалізації в цей же період була значно більшою і складала 7,5—10,7%.

Розглянуті особливості та умови формування економічної ефективності виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості України мають бути враховані в процесі динаміки її рівня.

ВИСНОВКИ

Таким чином, формування економічної ефективності виробництва продукції підприємств олійно-жирової промисловості характеризується наступними основними особливостями:

— обсяги виробництва олійно-жирової продукції промисловими підприємствами суттєво залежать від валового збору олійних культур, який в свою чергу визначається розмірами посівних площ та урожайності цих культур; нестабільність показників сільськогосподарського виробництва олійних культур за окремими роками створює високий рівень сировинного ризику для промислових підприємств;

— сезонний характер сільськогосподарського ви-

робництва олійних культур обумовлює високий рівень сезонних коливань у виробництві олійно-жирової продукції промисловими підприємствами;

— висока залежність виробництва олійно-жирової продукції від сировинної бази обумовлює її тісний зв'язок розміщення переробних підприємств із регіонами сільськогосподарського виробництва олійних культур; в той же час розміщення цих підприємств із регіонами споживання цієї продукції носить дуже нерівномірний характер, що ускладнює їх логістичні зв'язки із підприємствами-покупцями;

— значна частина продукції вітчизняних підприємств олійно-жирової промисловості призначена на експорт, що обумовлює більш високий рівень її витратемності за рахунок транспортних витрат, експортних митних платежів тощо;

— прямі зв'язки підприємств олійно-жирової промисловості із виробниками олійних культур розвинені дуже слабо, що суттєво позначається на вартості сировини, яка є базовою для виробництва цієї продукції.

Література:

1. Заїнчковський А.О. Економіка, організація та управління підприємствами харчової промисловості України // Наукові праці Національного університету харчових технологій. — 2006. — №2. — Ч. I — 44—47 с.

2. Карпенко А.В. Оптимізація виробництва соняшнику в регіоні // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. — 2008. — № 3. — С. 140—143.

3. Кісіль М.І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 82—87.

4. Крисанов Д.Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України // Економіка України. — 2008. — № 4. — С. 71—82.

5. Слинков В.Н. Сбалансованная система показателей в менеджменте организации: Теория и практика. — К.: КНТ, 2008. — 292 с.

6. Статистичний щорічник України за 2007 рік. — К.: Вид. "Консультант", 2008. — 572 с.

7. Христенко Л. М. Удосконалення оцінки ефективності управління підприємством: Авто. дис... на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. — Луганськ: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2007. — 19 с.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2009 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНЬСКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"